

*Приходько Г.І.
(м.Запоріжжя)*

ЕВОЛЮЦІЯ СПОСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ В ІСТОРІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (на матеріалі негативного оцінювання)

Причиною появи оціночних суджень стала потреба людини виразити своє ставлення до явищ навколишньої дійсності. Ставлення це, звісно, не може бути нейтральним. У всі віки висміювалися такі людські вади, як дурість, жадібність, хитрість, зарозумілість, п'янство та багато інших. І, навпаки, такі позитивні риси, як сміливість, доброта, сила та чуйність схвалювалися народом. Люди протягом віків захоплювалися та високо оцінювали людей, наділених чеснотами.

У даній статті здійснюється спроба простежити зміни способів вираження оцінки в історії англійської мови, а саме: у мові середньоанглійського та новоанглійського періодів.

Матеріалом для цього дослідження стали рицарські романи, “Кентерберійські оповідання” Дж.Чосера (середньоанглійський період), твори Дж.Свіфта та Т.Смоллета (новоанглійський період).

Рицарська поезія, яка виникла у найменш романізованих частинах країни, в умовах культивування інтересу до легендарно-поетичної старовини прагнула бути національною і за мовою, і за формою. Рицарські романи присвячувались передусім описові подвигів рицарів, їхніх битв за честь та справедливість.

“Кентерберійські оповідання” Дж.Чосера можна уявити справжньою енциклопедією повсякденного життя та побутових відносин епохи середньовіччя. У Чосера усе побудовано на протиріччі контрасту. Грубість та бруд життя підкреслюють кохання, яке зароджується, згасання життєвих сил – тяжіння до життя, непривабливість людських вчинків – красу чеснот. Знання життя дозволяє авторові говорити усю правду про людей, зображати увесь спектр проявів їхньої поведінки, високі поривання та низькі помисли.

Вищеназвані твори найбільш повно відображали сутність епохи Відродження, яка стала дійсним розквітом в процесі оцінювання людьми подій навколишньої реальності.

Аналіз досліджуваних творів показав, що способи вираження оцінки в історії англійської мови трансформувалися за такими моделями 1) зміна набору афіксів; 2) зміна типу взаємодії основи з афіксом у межах тексту; 3) зміна соціально-лінгвістичного сприйняття різних явищ.

Розглянемо дані схеми трансформації більш детально.

У мові середньоанглійського періоду виділяються такі словотворчі типи: суфіксація, префіксація, словоскладання.

Питання про статус багатьох суфіксальних слів мови середньоанглійського періоду є доволі суперечливим, бо до цієї групи входять як справжні суфікси, в основному з питомих елементів, так і французькі запозичення, в яких суфікси можна виділити лише умовно, оскільки фінальні елементи в таких словах або взагалі не виокремлювалися протягом періоду, який розглядається, або могли виступати як індикатори парадигматичної інформації, котрі відносять це слово до певної частини мови, тобто в ролі квазісуфіксів¹.

У мові середньоанглійського періоду виділяється 9 фінальних елементів, з котрих 4 (-ing, -ling, -monger, -aster) є суфіксами: **fencing**, **fledgeling**, **weakling**, **fear-monger** (в даному випадку напівафікс поєднується з питомою основою), **poetaster**, **bardling**, **ballad-monger**, **scandal-monger** (напівафікс додається до запозиченої основи).

Проаналізуємо тепер семантичні моделі утворення слів з оціночним значенням способом суфіксації. Слід відзначити, що вони є різними для суфіксів питомих та запозичених основ. Так, при додаванні суфікса -ing негативна оцінка слова (як видно з наведеного вище прикладу) залежить від основи, котра вже містить таку оцінку. Тобто слова з даним суфіксом утворюються за моделлю: Stem_{нег.} + Suf._{нейтр.}

Решта суфіксів є носіями негативної оцінки^{2,3}, тобто саме вони зумовлюють виникнення негативно-оціночного значення в слові. Дані морфеми, як видно з наведених прикладів, можуть сполучатися з основою (питомою або запозиченою), яка може мати, а може й не мати негативного значення. Отже, тут

VI. Мова і культура

правомірним буде виділити дві моделі утворення слів з негативно-оціночним значенням: Stem_{нейтр}+Suf._{нег.} (**weakling**, **bantling**, **fleshmonger**); Stem_{нег.}+Suf._{нег.} (**panic-monger**, **gangster**).

Тепер звернімося до розгляду таких п'яти фінальних елементів (-or, -ton, -ist, -y, -ard), які можна кваліфікувати як квазісуфікси, оскільки в більшості випадків вони зустрічаються в запозичених словах.

Характеризуючи кінцеву морфему -or, яка зустрічається у більшості слів із негативною оцінкою, потрібно зауважити, що в багатьох словах вона може бути виділена саме як суфікс, оскільки дані слова вступають у структурно-семантичні відносини з іншими запозиченими словами, як наприклад: **deceiver** – **deceive**, **sclanderer** – **sclander**, **abaser** – **abase**, **marauder** – **maraud**. У цілому ж ряді випадків цей фінальний елемент виділяється лише як квазісуфікс: **duffer**, **lecher**, **traitor**.

Решта фінальних елементів визначаються тільки як квазісуфікси, як наприклад: **bully**, **glutton**, **egoist**, **coward**, **drunkard**, **dullard** (проте, в останніх двох випадках кінцевий елемент може бути виділений і як суфікс, оскільки, по-перше, він додається до питомої основи і, по-друге, є словотвірним елементом).

Як бачимо з цих прикладів, у запозичених словах негативна оцінка обумовлена основою, тобто семантична модель утворення слів з оціночним значенням має такий самий характер, як і при додаванні до основи питомого суфікса. Виключення становить фінальний елемент -ard, який може бути віднесений до суфіксів-операторів заперечення, оскільки має негативне значення і сприяє виникненню негативної оцінки у слові⁴; а в слові **dullard** негативна оцінка зумовлена не лише суфіксом, але й основою, тобто в даному разі виділяються дві моделі утворення слів із заперечувально-оціночним значенням: Stem_{нейтр}+Suf._{нег.} та Stem_{нег.}+Suf._{нег.}.

У префіксальній системі середньоанглійського періоду можна визначити такі префікси та квазіпрефікси, що зустрічаються в словах з оціночним значенням, як: **arch-**, **mis-**, **de-**, **dis-**, **demi-**, **mal-**, **be-**.

З них лише **be-** та **mis-** можна розглядати як префікси, оскільки вони наявні тільки в питомих словах (**beræscend**,

misbeodan); решта початкових елементів на цьому етапі розвитку мови є квазіпрефіксами, бо присутні лише в запозичених словах: **misbeliever**, **misruler**, **arch-enemy**, **arch-fiend**, **deserter**, **delator**, **disloyalist**, **betraye**r, **demi-rep**, **malapert**, **malfeasant**. Як засвідчують приклади, префіксація у більшості випадків поєднується із суфіксацією.

Необхідно відмітити той факт, що початкові елементи (**arch-**, **dis-**, **demi-**) можна розглядати як префікси тому, що вони додаються до слів, що можуть функціонувати самостійно. Основною функцією префіксів і квазіпрефіксів (**dis-**, **demi-**, **mal-**, **mis-**) є повне заперечення значення основи, отже, їх можна вважати операторами заперечення⁵, оскільки вони надають негативного значення похідним словам.

Аналіз вищенаведених прикладів показує, що негативна оцінка цілого слова зумовлюється префіксом, котрий має негативне значення. Винятки становлять лише слова з префіксом **be-**, оскільки негативно-оціночне значення міститься в основі цих слів. Префікс **be-** може бути віднесений до групи префіксів-модифікаторів, оскільки він тільки модифікує значення основи, але не заперечує її.

Таким чином, можна говорити про дві семантичні моделі утворення слів з оціночним значенням способом префіксації: **Pref._{нег.}+Stem_{нейтр.}** та **Pref._{нейтр.}+Stem_{нег.}**.

Що стосується словоскладання, то головною словотвірною моделлю є **N + N**.

Усередині неї виділяються дві семантичні моделі утворення слів з оціночним значенням: 1. **N_{1нег.}+N_{2нейтр.}**, як наприклад: **fault-finder** – причепа (**fault** – defect, **guilt** – дефект, провина); **rattlebrain** – людина з порожньою головою (**rattle** – chatterer – базіка). 2. **N_{1нейтр.}+N_{2нег.}**: **jackass** – бовдур, дурень (**ass** – donkey, **fool** – віслик, дурень). В іменниках, утворених за вищенаведеними семантичними моделями, негативна оцінка слова зумовлена тим, що семантична структура одного з компонентів містить в собі негативно-оціночні семанти.

Менш продуктивною є словотвірна модель **Adv. + N**, як наприклад: **backbiter** – брехун (**biter** – swindler – ошуканець, шахрай). Виникнення оцінки відбувається внаслідок того, що семантична структура іменника, який входить до складу моделі,

VI. Мова і культура

містить негативну оцінку, тобто семантична модель має такий вигляд: Adv. + N_{нег.}.

Тепер проаналізуємо функціонування оціночних слів у текстах художньої літератури середньоанглійського періоду.

У лицарських романах осудові підлягали такі негативні риси, як боягузтво та зрадництво: “Now I am traytor fawty, and false, and ferde haf ben euer; of trecherye and un-trawpe bope bityde sorge and care”⁶. “I were a knyght-kowarde”⁷, тоді як доблесть і перемога у війні вважалися найвищими позитивними якостями благородного лицаря: “True mon true restore penne par mon drede po ware”⁸.

У лицарських романах відбувається певна переоцінка понять “вбивство” та “жорстокість”. Так, в епічних творах вбивства не засуджуються, тому що вони не свідчать про жорстокість, бо “ніколи не супроводжувалися катуваннями того, кого вбивають, чи наругою над його трупом”⁹. У творах цієї жанрової моделі засуджуються такі вбивства, що супроводжуються жорстокістю. Наприклад: “Now, alee – veldand Gode, that wurscheppes vsalle, giff and sorowe and syte, sotte, there thow lygges, for the fulsomeste freke that fourmede was euere! Flouully thow fedys the fende haue thi saule! Here es cury un-dene, carle, be my throwthe, Caffe of creatours alle, thow curssede whice! Be-cause that thow killide has thise cresmede chilydre, thow has marters made and broghte oute of lyfe, that here are brochede one bente and brittende with thi handez!”¹⁰

Таким чином, у лицарському романі висловлення оцінки носить експліцитний характер. Оцінка виражається у реченні лексичними засобами. Оскільки обов’язковим елементом у таких реченнях є слово (або слова) з семою оцінки, тому з погляду на свою комунікативну спрямованість ці речення відносяться до експресивів. У лицарському романі можна побачити зміну уявлень про добре й погане, в чому відображається діахронічно зміщений характер протиставлень у сфері Добра і Зла.

Звернімося до вивчення способів вираження оцінки у “Кентерберійських оповіданнях”, основною ідеєю яких є викриття людських вад, котре здійснюється на самій межі смішного. Градації сміху у Чосера різні: від безневинного жарту до зухвалих випадів і сміливого викриття, від дотепного натяку до грубого комізму: “He was a jangler, and a goliardeis, and that was

most of sinne, and harlotries, wel coude he stelen corne, and tollen thries. And yet he had a thomb of good parde”¹¹. Тут негативній оцінці піддаються такі моральні якості та дії, як, приміром, базікання, розпусність, лихослів'я. Перелік, який наведений у даному експресиві, заснований на полісиндетоні. Багатосполучниковість ритмізує висловлювання та акцентує увагу читача на кожному з членів речення.

Для вираження негативної оцінки в “Кентерберійських оповіданнях” вживається іронія: “He was a gentil harlot and a kind; a better felaw a man not find”¹². На перший погляд автор хвалить церковного пристава, котрий за гроші міг відпустити які завгодно гріхи, був хвацьким забіякою і пройдисвітом. Проте насправді він його засуджує. Крім того, що у висловлюванні, яке аналізується, вживається слово harlot – пліткар, що має негативну оцінку, остання посилюється епітетом gentil. Дане слово не містить негативно-оціночних сем, вони вносяться в його семантичну структуру саме під впливом контексту, в якому воно вжите. А в контексті вказане слово отримує значення “низький”, “негідний”.

Отже, в “Кентерберійських оповіданнях” негативно оцінюються вади людського характеру. Негативна оцінка здебільшого виражається за допомогою лексичних засобів. Для посилення експресивності та емоційності вираження оцінки вживається цілий ряд виражальних засобів та стилістичних прийомів.

Таким чином, у мові середньоанглійського періоду виникнення оціночних слів відбувалось за активізації різних способів словотвору (суфіксація, префіксація, словоскладання). Висловлення оцінки у текстах художньої літератури носить як імпліцитний, так і експліцитний характер. Для посилення ефекту оцінки застосовуються різноманітні семасіологічні і синтаксичні засоби вираження й стилістичні прийоми. У мові середньоанглійського періоду починають функціонувати такі способи вираження негативної оцінки, як іронія та сарказм.

Тепер перейдемо до розгляду вираження оцінки в мові новоанглійського періоду.

У творах художньої літератури цієї доби основною ідеєю є викриття моральних та соціальних вад суспільства. Романи Т.Смоллета та Дж.Свіфта відзначаються яскравою соціальною

VI. Мова і культура

спрямованістю. В них картаються продажність, шахрайство, інтриги у вищих колах суспільства.

За аналогією до середньоанглійського періоду, перед тим, як розглядати вираження оцінки в творах художньої літератури, проаналізуємо спочатку ті зміни, котрі торкнулися набору афіксів і типу взаємодії основи з афіксом.

Необхідно відзначити, що словотвір залишається одним з найважливіших джерел виникнення слів з оціночним значенням у мові новоанглійського періоду.

У суфіксальній системі періоду, котрий розглядається, доцільно виділити такі суфікси: -ster, -ling, -er, -y, -ard, -ist, -ton, -monger, -let (наприклад: **gangster**, **hireling**, **news-monger**, **represser**, **nagger**, **ninny**, **phony**, **laggard**, **sciolist**, **kinglet**, **simpleton**). Тобто можна спостерігати такі семантичні моделі утворення слів з оціночним значенням: Stem_{нейтр.}+Suf._{нег.} (для суфіксів -ling, -ard, -let та напівафікса -monger); Stem_{нег.}+Suf._{нег.} (для суфікса -ster і напівафікса -monger); Stem_{нег.}+Suf._{нейтр.} (для суфіксів -er, -y, -ton, -ist). Суфікси -ling, -ard, -let, -ster і напівафікс -monger є модифікаторами, оскільки беруть участь у “формуванні ономасіологічної ознаки” – негативна оцінка¹³.

У мові новоанглійського періоду зареєстровано 5 префіксів, котрі зустрічаються у словах з оціночним значенням: in-, counter-, de-, dis-, be-. Наприклад: **instigator**, **counter-jumper**, **detractor**, **dissimulator**, **bespaterer**.

Аналіз слів показує, що тут видається можливим виділити дві семантичні моделі утворення оціночних слів: Pref._{нег.}+Stem_{нейтр.} (префікси in-, counter-, dis-, de-); Pref._{нейтр.}+Stem_{нег.} (префікс be-).

В афіксальній системі, як ми бачимо, з’явилися нові суфікси -let і префікси in- та counter-, котрі були запозичені відповідно з латинської та французької мов.

Далі проаналізуємо словотвірні та семантичні моделі утворення оціночних слів у мові новоанглійського періоду способом словоскладання.

Основною моделлю, за якою утворюються оціночні слова, є словотвірна модель N + N.

Усередині даної моделі можна виділити ще дві семантичні схеми утворення слів з оціночним значенням: 1. N_{1нейтр.}+N_{2нег.}, як

наприклад, tomnoddy – дурень (noddy – simpleton - простак); 2. $N_{1\text{нег.}} + N_{2\text{нейтр.}}$: quacksalver – шарлатан, знахар (quack – charlatan - шарлатан).

Ще однією словотвірною моделлю є модель A + N. Від неї походить така семантична модель утворення оціночних слів: $A_{\text{нег.}} + N_{\text{нейтр.}}$: blacksheep – негідник (black – bad, evil – поганий, лихий, зловісний).

Найменш продуктивною є словотворча модель V + N. Всередині неї доцільно виділити дві семантичні моделі для побудови слів з оціночним значенням: 1. $V_{\text{нейтр.}} + N_{\text{нег.}}$: talltale – пліткар (tale – gossip – плітка, чутка); 2. $V_{\text{нег.}} + N_{\text{нейтр.}}$: flayflint – здирник (flay – pillage, plunder – здирати, шантажувати, розоряти). Виникнення негативної оцінки в іменниках, утворених за наведеними вище семантичними моделями, відбувається завдяки тому, що семантична структура одного з компонентів містить семи негативної оцінки.

Розглянемо вживання оціночних слів у художніх творах, котрі відображають англійську дійсність даного періоду.

“The pride of a peacock is down-right self-denial, which compared with vanity of that coxcomb, which was naturally arrogant, but is now rendered altogether intolerable, by the reputation he acquired at Bath, for kicking a bully, outwitting a club of raw sharpers, and divers other pranks, in the execution of which he was more lucky than wise”¹⁴.

Сарказм автора спрямований проти соціальних та моральних вад, що панують у суспільстві. Експліцитне вираження негативної авторської оцінки досягається завдяки вживанню слів з оціночним значенням, котрі відносяться як до раціональної лексики (bully), так і до емоційної (coxcomb, sharper). З метою посилення сарказму у наведеному висловлюванні вжите порівняння.

Даючи характеристику одному з лікарів, котрий був поплічником капітана, автор іронічно зауважує: “The surgeon is a good-natured indolent man; the first mate, is now on shore on duty, is, indeed, a little proud and choleric, as all Welshmen are, but in the main, a friendly honest fellow”¹⁵.

Наведемо ще декілька прикладів вираження оцінки у текстах новоанглійського періоду:

VI. Мова і культура

1. “The imperfections of his mind run parallel with those of his body, being a composition of a spleen, dullness, ignorance, caprice, sensuality and pride”¹⁶. У цьому висловлюванні з метою викриття знати вжито перелік цілого ряду слів із негативною оцінкою.

2. “I never knew a soil so unhappily cultivated, houses so ill contrived and so ruinous, or a people whose countenances and habit expressed so much misery and want”¹⁷. Автор із сарказмом описує несправедливість, котра панує в країні. Сарказм твориться за допомогою вживання великої кількості прикметників та іменників з негативним значенням.

Таким чином, у мові новоанглійського періоду оціночні слова виникали шляхом словотвору. Необхідно відзначити появу нових, у порівнянні з середньоанглійським періодом, семантичних моделей їх творення.

У художніх творах цього періоду вираження оцінки носило здебільшого експліцитний характер. Задля посилення вираження оціночності застосовуються різноманітні синтаксичні та семасіологічні експресивні засоби і стилістичні прийоми, арсенал яких значно розширився порівняно із середньоанглійським періодом. У мові новоанглійської доби знаходять розвиток такі спеціальні способи вираження негативної оцінки, як іронія та сарказм, зародження котрих можна побачити вже у мові середньоанглійського періоду.

Отже, вивчення способів вираження оцінки у різні періоди розвитку англійської мови дає можливість зробити такі висновки:

1. При переході від одного періоду розвитку мови до іншого способи вираження оцінки зазнавали певних змін, які полягали, перш за все, у видозміні набору афіксів (середньоанглійський період: -ing, -ling, -monger, -aster, -or, -ton, -ist, -y, -ard; arch-, mis-, de-, dis-, demi-, mal-, be-; у новоанглійський період з'являються афікси: -let, in-, counter-). Відбулися зміни і всередині семантичних моделей утворення слів з оціночним значенням (середньоанглійський період: Stem_{нейтр.}+ Suf._{нег.}; Stem_{нег.}+ Suf._{нейтр.}; Stem_{нег.}+ Suf._{нег.}; Pref._{нег.}+ Stem_{нейтр.}; Pref._{нейтр.}+ Stem_{нег.}; N_{1нег.}+ N_{2нейтр.}; N_{1нейтр.}+ N_{2нег.}; Adv.+N_{нег.}; новоанглійський період характеризується появою нових семантичних моделей утворення оціночних слів: A_{нег.}+ N_{нейтр.}; V_{нейтр.}+ N_{нег.}; V_{нег.}+ N_{нейтр.}).

2. Ми вважаємо за правомірне стверджувати, що в більшості випадків оціночна лексика використовується для кваліфікації двох протилежних понять, а саме: добра і зла. Основна мета використання оціночної лексики полягає в тому, щоб переконати читача у необхідності утвердження добра та викоріненні зла. Критерії добра і зла носять історичний характер, оскільки явища, події, поняття визначалися поглядами конкретного суспільного класу.

¹ *Мороховский А.Н.* Слово и предложение в истории английского языка. – К.: Вища школа, 1980. – С.137-138.

² *Шаховский В.И.* Некоторые способы выражения эмоционально-субъективной оценки в сфере имен существительных современного английского языка: Автореф. дис. ... канд. филолог. наук. – М.: 1969. – С.11.

³ *Ильин Б.А.* История английского языка. – М.: Высшая школа, 1968. – С.78.

⁴ *Арнольд И.В.* Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). – М.: Просвещение, 1990. – С.119.

⁵ *Мороховская Э.Я.* Основные аспекты общей теории лингвистических моделей. – К.: Вища школа, 1975. – С.163-164.

⁶ *Syr Gawayn and the Irene Knyght*// EEJS. – № 4. – 1864. – P.76.

⁷ *Ibid.*, P.68.

⁸ *Ibid.*, P.77.

⁹ *Стеблин-Каменский М.И.* Мир саги. – Л.: Наука, Ленинградское отд-ние, 1984. – С.85.

¹⁰ *Morte Arthure or Death of Arthur*// EEJS. – № 8. – 1865. – P.32.

¹¹ *Chaucer G.* The Canterbury Tales. – London, 1853. – P.19.

¹² *Ibid.*, P.22.

¹³ *Кубрякова Е.С.* Типы значений: Семантика производного слова. – М.: Наука, 1981.

¹⁴ *Smollett J.* The Adventures of Peregrine Pickle. – Leipzig, 1870. – P.67.

¹⁵ *Smollett J.* The Adventures of Roderick Random. – Edinburgh, 1885. – P.94.

¹⁶ *Swift J.* Gulliver's Travels. – Moscow: Higher Publishing House, 1973. – P.185.

¹⁷ *Ibid.*, P.166.